

Kerkmuzikaal Pastoraat

Inventarisatie van de uitkomst van een informatieve ronde (via e-mail) naar aanleiding van de vraag: 'Wat zijn de ervaringen in het toepassen van muziek (zingen/spelen/luisteren) in een individuele of kleine groepsgerichte pastorale setting?'

Men kreeg verder deze vragen voorgelegd:

- *Werk jij/werkt u op een doordachte manier met muziek in het pastoraat? Zo ja, als pastor of als kerkmusicus?*
- *Ken je/kent u literatuur op dit vlak? Of van onderzoek, ontwikkeling van materiaal o.i.d.? Zo ja, wie/wat/waar?*

Er kwam respons van 12 personen (theologen/predikanten, kerkmusici (beroeps en amateur), anderszins betrokkenen; sommigen verenigen meer dan één discipline in zichzelf). Hieronder staan de reactie, thematisch geordend.

Algemeen

- een boeiend en belangwekkend onderwerp.
- Dit is een praktische component die direct tegen mijn promotieonderzoek aanligt: "troost bij Luther en Bach"
- Interessante materie! Ik denk dat het zingen van (kerk)liederen sowieso ook een pastorale functie heeft. Dat geldt voor de eredienst op zondag, maar ook op andere momenten. Puur instrumentale muziek kan dat ook hebben. Muziek doet nu eenmaal wat met mensen. De reformatoren waren zich daarvan ook bewust. De waardering daarvan lag voor ieder weer anders. Van uitermate positief (Luther) tot uitermate negatief (Zwingli)
- Ik herinner me dat ik een interview las met een promovenda die muziek gebruikt in pastoraat aan dementerenden. Iets dergelijks zag ik dat de Protestantse Gemeente Houten doet, met een Pastoraal café, voor psychiatrische patiënten. Gek genoeg associeer ik dit onderwerp het vooral met pastoraat voor uiteenlopende groepen 'patiënten' of ouderen.

Praktijk

- bij een groepsbijeenkomst rondom pastoraat (bv. in het pastorale team) laat ik vaak een lied zingen. Aan de hand van dat lied komen de gesprekken makkelijker op gang.
- In het doelgroepenpastoraat - bv. aan ouderen en /of mensen met dementie - laat ik ook wel eens een lied 'van vroeger' zingen. Dat werkt erg goed. De deelnemers weten zich meteen opgenomen in de groep. Zingen roept andere emoties op en maakt mensen opener.
- Het afgelopen jaar heb ik de inzichten die ik opdeed bij mijn promotieonderzoek – 'Troost bij Luther en Bach' ook zelf in de praktijk gebruikt bij de geestelijke verzorging van een vriendin, en de uitkomsten uit dat zorgproces ook een plek gegeven in de uitvaartdienst die ik voor haar heb verzorgd. Dit was wel incidenteel, en een persoonlijke toepassing.
- In mijn pastorale praktijk speelde het kerklied een rol tijdens bezoeken. In een enkel geval was de tekst van een lied aanleiding tot gesprek. Gezongen functioneerde het lied soms als afsluiting van een gesprek. (JG)

- Een lied vormt tijdens een dienst soms ook de tekst voor de verkondiging. Ik houd dan een liedpreek die pastoraal en meditatief van toon is. Zo'n meditatieve preek bestaat soms uit afwisseling overdenking en zingen.
- Bekend is dat een lied een uitgelezen communicatiemiddel is in de omgang met mensen met dementie.
- Een concrete ervaring: Ik bezocht regelmatig een gemeentelid die in het maatschappelijk leven een hoge functie had bekleed, maar van het ene op het andere moment volkomen verlamd raakte en niet meer kon spreken. Oorzaak: een herseninfarct. Dat is na therapie ook niet meer beter geworden. De vragen die ik stelde, moesten alleen met 'ja' of 'nee' beantwoord kunnen worden. En die twee woordjes kon hij niet uitspreken. Hij kon nog wel knikken, of met zijn wenkbrauwen iets aangeven. Ik sloot een gesprek heel vaak af door een bekend lied voor hem te zingen. Het mooie was, dat hij dan feilloos de melodie mee neuriede! En één keer heb ik het tot mijn stomme verbazing meegemaakt dat hij twee zinnen van een lied ook met woorden meezong, terwijl hij geen woord meer kon spreken!
- In het verleden heb ik een aantal jaren als musicus gewerkt met 'jongeren' (d.w.z. 'niet-bejaarden') met een niet-aangeboren hersenbeschadiging. Heel vaak bleek muziek aanleiding voor gesprekken op existentieel niveau. Ook waar de mensen niet of nauwelijks (meer) konden spreken, bracht muziek – waaronder kerkliederen – regelmatig diepe uitwisseling tot stand, via gebaren, blikken, klanken.
- In mijn persoonlijk leven merk ik op dit moment hoe belangrijk muziek is voor een hoogbejaarde die onlangs getroffen werd door een herseninfarct en daarbij halfzijdig verlamd raakte. Cd's met kerkliederen, Bachcantates, oratoria e.a. zijn voor deze persoon belangrijk. De muziek biedt niet alleen tijdverdrijf en luisterplezier, maar werkt ook helend (beleving, meebewegen naar vermogen). Verder biedt de muziek stof tot nadenken, overwegen en verwerken. In het verlengde daarvan: stof voor gesprek met bezoekers en geliefden. Van belang: cd's, afgestemd op de persoon in kwestie, zijn muzikale 'geschiedenis' en smaak, én 'wie hij is' en 'waar hij nu staat'.

Materiaal, literatuur

- Maarten Diepenbroek, 'Muziek in de ziel'. In: Nienke van Andel (red.), *Van horen zingen. Wegwijs in het nieuwe Liedboek*. Zoetermeer 2013 (uitg. Boekencentrum), 51-61; zie o.a. de paragraaf 'Muziek in het pastoraat' en ", 51-55.
- Michael Heymel, 'Wie man mit Musik für die Seele sorgt' (2006).
- Michael Heymel, 'Das Gesangbuch als Lebensbegleiter. Studien zur Bedeutung der Gesangbuchgeschichte und Seelsorge' (2012).
- Martin Hoondert, Anje de Heer en Jan D. van Laar (red.), *Elke muziek heeft haar hemel. De religieuze betekenis van muziek*. Budel 2009 (uitg. Damon). Vanuit diverse disciplines en invalshoeken wordt gekeken naar de vraag waarom muziek zo belangrijk is als toegang tot het transcendente.
- Kevin Kirland & Howard McIlveen / Marion Boekhouwer en Peter Jan van der Wal, ' 'k Zou zo graag een ketting rijgen. Levensthema's voor kringgesprekken met ouderen'. Zoetermeer 2011 (uitg. Boekencentrum). Over pastoraal omgaan met dementerenden, met aandacht voor liederen.
- Ko Joosse, *Liturgie met ouderen. Over de betekenis en de praktijk van liturgie vieren met oudere mensen* (serie Liturgiekatechese). Baarn 1995 (uitg. Gooi en Sticht). Niet specifiek over muziek/kerk lied, wel over het brede kader van liturgie.
- 'Muziek en pastoraat'. In: P. Schelling, *Muziek & Kerkewerk. Aandacht voor muziek in de opbouw van de geloofsgemeenschap*. 's-Gravenhage 1989 (uitg. Boekencentrum), 74-104. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een literatuurlijst.
- Oane Reitsma, Rob van Gerwen en Marlies De Munck (red.), *Muziek ervaren. Essays over muziek en filosofie*. Budel 2014 (uitg. Damon). Met daarin o.a. de artikelen 'Muziek en mystiek. Naar een filosofie van muzikaal engagement' (Marlies De Munck), 'Het werkelijkheidskarakter als religieuze dimensie van muziek' (Oane Reitsma) en 'Expressiviteit, beweging en klank. De eigen zeggingskracht van de muziek' (Thomas Baumeister).

- René Rosmolen, 'Zingen aan de rand van de tijd'. Beelmeditatie. In: *Con Spirito – Geen Geloof zonder Muziek*. Themanummer van *Handelingen, Tijdschrift voor Praktische Theologie en Religiewetenschap* jg. 2017 nr. 4.
- E. Scherder, *Singing in the brain*. Over de unieke samenwerking tussen muziek en de hersenen. Amsterdam 2017 (uitg. Athenaeum – Polak & Van Genneep). Zie hierin o.a. de hoofdstukken 7 'Muziek en emoties' (171-196), 10 'Angst, depressie en beperking' en 12 'Dementie'.
- Kersten Storch, '(Geloofs)lied en levensmomenten'. In: *Con Spirito – Geen Geloof zonder Muziek*. Themanummer van *Handelingen, Tijdschrift voor Praktische Theologie en Religiewetenschap* jg. 2017 nr. 4. Over het werken met liederen in de geestelijke verzorging in een verpleeghuis.
- 'Over zingen'. In: Erick Versloot, *Dichter bij het Lied. 25 bekende liederen met achtergrond het kerkelijk jaar rond*. Zoetermeer 2007 (uitg. Boekencentrum).
- Annemiek Vogels, 'Onderweg met Bach als pastor. Luisterles bij een cantate'. In: *Con Spirito – Geen Geloof zonder Muziek*. Themanummer van *Handelingen, Tijdschrift voor Praktische Theologie en Religiewetenschap* jg. 2017 nr. 4.
- 'Muziek in de liturgie'. In: *Dienstboek dl II*. Zoetermeer 2004, 37-45 (met o.a. aandacht voor de eigenheid van muziek, muziek in relatie tot cultuur e.a.
- Monique Langen heeft in de praktijk veel gewerkt met muziek voor dementerenden, en daarin ook aandacht besteed aan het geestelijk repertoire. Zij heeft daarover een werkboek en informatieboek en artikelen gepubliceerd. Algemeen: <http://www.muzeekopmaat.net>. Over het boek: http://www.muzeekopmaat.net/?page_id=19

Personen met ervaring in dit veld

- Maarten Diepenbroek, predikant te Woerden. Leidt daar een pastorale kring waarin het kerklied centraal staat.
- Elly den Herder. Zie: www.muzeekpastoraat.wordpress.com
- Marten Kamminga, kerkmusicus. Jarenlang muzeekpastor in Veldwijk te Ermelo (psychiatrie); zie www.martenkamminga.net
- Monique Langen. Zie www.muzeekopmaat.net
- Kersten Storch (Utrecht), predikant en geestelijk verzorger. Zie <http://www.elgutrecht.nl/index.php/onze-gemeente/gebouwen>
- Stephie The-Mertens. Promovenda aan Tilburg University, met als aandachtsvelden o.a. Muzeekpastoraat (onderdeel v.h. onderzoeksthema *De laatmoderne transformatie van religie: de casus van het nieuwe katholicisme*). Zie: <https://www.tilburguniversity.edu/nl/onderzoek/theologie/onderzoeksprogramma/transformatie-religie/>
- Annemiek Vogels (Tholen) muzeekdocent, ervaring met muzeekpastoraat. Zie http://www.kiesjeinstrument.nl/docent/info/445?f_postcode=2312&f_instrument_id=0
- Lydia Vroegindeweyj, uitgever, theoloog en amateurkerkmusicus. Promotieonderzoek naar 'Troost bij Luther en Bach'. Zie: <http://uitgeverij-vroegindeweyj.nl/>

Overig

- Toon Hagen, kerkmusicus te Zwolle, componeerde de gedachteniscantate *Koester de namen* op teksten van Sytze de Vries (2012). Zie o.a.: <http://www.michaelsvieringen.nl/wp-content/uploads/2012/08/2012-11-25-Gedachtenisviering-Grote-Kerk-Zwolle.pdf>
- Muzikale wensen bij speciale gelegenheden zoals uitvaartdienst, doopdienst, belijdenisdienst, trouwdienst
- Verwijzing naar vakopleidingen Muzeektherapie en/of Creatieve Therapie (MBO, HBO)
- Citaat (1):

'Dieticians have taught us to live by the maxim "We are what we eat." Our capability for developing muscle tone and warding off diseases is due, in part, to the nutritional value of the food we eat. The same is true for the soul. What goes into our soul shapes who we are. It sculpts our fundamental identity. It provides resources to build spiritual muscles and to ward off spiritual diseases. And what

more soul-shaping force can we imagine than the songs we sing? Even when we are tired or depressed, old songs well up from within us and dance on our plaintive, whistling lips. When we are old and can remember little else, we are still likely to recall the songs into our spiritual bones. When it comes to matters of spirituality and faith, we are what we sing.'

John Witvliet ('Soul Food for the People of God'). In: John D. Witvliet, *Worship Seeking Understanding. Window into Christian practice*. Grand Rapids 2003 (uitg. Baker Academic), 231.

- Citaat (2):
'Muziek als 'gave van God' dient in een ruimer perspectief geplaatst te worden dan in het traditioneel binnenkerkelijk denken gebruikelijk was.' (Gerda van de Haar. In *De Bijbel cultureel*, 2009)
- Citaat (3):
'Daarom, als u bedroefd bent en niet wilt dat droevige gedachten de overhand krijgen, zeg dan: vooruit, ik moet voor onze Heer Christus een lied spelen op het regaal [een klein orgeltje], bijv. het Te Deum laudamus of het Benedictus, want de schrift leert mij, dat ze graag vrolijk gezang en snarenspeel hoort. En grijp maar fris en vrolijk in de toetsen en zing daarbij zozeer tot die gedachten verdwijnen, zoals David en Elisa deden. Komt de duivel dan weer terug en brengt u een zorg of treurige gedachte te binnen, verweer u dan opnieuw en zeg: 'Weg, duivel, ik moet nu voor mijn Heer Christus zingen en spelen.' (Maarten Luther)

→ Aanvullingen en reacties?

HUIS VAN DE KERKMUZIEK

Anje de Heer

Koningin Wilhelminalaan 3-5

3818 HN Amersfoort

033 2586484 (dinsdag t/m donderdag tijdens kantooruren)

info@huisvandekerkmuziek.nl

www.huisvandekerkmuziek.nl
